

A halászat

Állandó kiállításunk halászati anyagát az 1970-es években Solymos Ede néprajzkutató rendszerezte és állította össze.¹ Neki, a Városi Múzeum akkori munkatársainak, valamint a segítőkész halászoknak köszönhetjük, hogy a tiszai halászat eszközanyagát ilyen teljességgel be tudjuk mutatni.

1967 és 1974 között folyt a tárgyak gyűjtése. Dr. Solymos Ede, dr. Égető Melinda, Kósa László, Bodor Géza, Tripolsky Géza 1971 és 1974 között végeztek intenzív gyűjtést arra törekedve, hogy minél számosabb anyag álljon a kiállítás rendelkezésére. Más, későbbi gyűjtések is igazolták a begyűjtött anyag komplex voltát.

A hajdan gazdaságilag jelentős halászatnak ma már csak emlékeit őrizzük. Az ötszáz zentai halászból az 1970-es évekre egypár hivatásos halász maradt, s alig féltucatnyi nyugdíjas mesélt a „régí szép időkről”, és segített

a halászati eszközök begyűjtésében. A Városi Múzeum gyűjteményébe 1949-ben elsőként Für Istvántól, majd később Dávid, Petrovics, Szkala Lénárd nevű halásztól került be a halászháló és más halászati felszerelések java része.² A Csábi, Gulyás, Ollai, Pohárkovics, Selmecki halászcsaládok utódaiból maradtak néhányan, akik megtanulták a mesterség fortélyait, s talán közöttük akad még ma is valaki, aki őrzi a régi halászhálókat. Csábi József volt az utolsó, hagyományos eszközökkel halászó halász. Neki s valahányuknak emléket állít ez a kiállításrész.

A Tisza szabályozása előtt a víz menti települések életében évszázadokon át fontos szerepe volt a halászatnak. A középkorban az árterületeken létesített halastavak vize az áradások alkalmával a csatornákon keresztül cserélődött, és a folyóból friss halállománnyal is feltöltődött. Egy 1224-ből származó okirat

1 A zentai Városi Múzeum állandó kiállításának kalauzában Solymos Ede (Zenta, 1976) halászatról írt tanulmánya szolgál munkánk alapjául, ezért a továbbiakban nem jelöljük külön láb-

jegyzettel az e kiadványból felhasznált szövegrészeket.

2 A Városi Múzeum néprajzi leltárkönyvének adatai alapján.

Zyntharew mellett Csésztó, Lapostó és Fehértó nevű halastavakat említ. A halászat jelentőségére utal a Zenta város 1506-ból való címerében látható két kecsge is, a Tisza legnemesebb hala.

A török hódoltság megszűnése után újjátelepülő lakosság kiváltságait rögzítő adománylevelekben Mária Terézia két halastó kivételével az összes vizek szabad halászatának jogát is megadta. A szélesen kanyargó Tisza árterületei és az ide torkolló mocsarak, erek, a Krivaja, a Csikér, a Körösér és egyéb kisebb vízfolysók halbősége a hivatásos és az alkalmi halászoknak, a „rétes embereknek” egyaránt kedvezett. A XIX. század közepén csupán Zentán ötszáz halász élt. Az 1909-ben megjelent Borovszky-monográfia azt állítja, hogy 15-20 évvel korábban még öt-hatszáz ember halászott a folyón. Pedig akkor már megtörtént a folyó szabályozása, s nem volt érvényes az a megállapítás, miszerint a Tiszában több a hal, mint a víz.

A folyamszabályozási és árvíz-mentesítési munkálatok megindulása után a halászat már csak

a helyi igényeket elégítette ki. A szabályozás elsődleges célja az ármentesítés és a hajózható út biztosítása volt. A gátak közé szorított folyó elvesztette szélvizeit, a hal pedig legkedvezőbb ívóhelyeit. A halállomány rohamosan megfogyatkozott, a halászat jövedelmezősége csökkent.

A vajdasági folyók közül a legtöbb fajta hal a Tiszában él: körülbelül harminc fajtát tartanak számon. Ezek közül felsorolunk néhányat: kecsge, harcsa, mannyur (menyhal), süllő, ponty, kárász, dévérkeszeg, csuka, angolna, compó.

1907-től nagybérlők jelentek meg a Tiszán is, s a halászokat kiszorították a bérleteikből. A hajdan gazdaságilag is jelentős halászatnak napjainkra csak az emlékei maradtak meg. A török uralom, a város elnéptelenedése, faluvá szűkülése után az újjátelepülés hozott ismét lendületet a vízi életbe. A folyással szemben lóval vontatták a Fruška Gorában termett és dereglyékbe rakott borokat Szegedig. Széchenyi korában megindult a gőzhajó, s az már a zentai rakpartnál is kikötött.

A Tiszai halászat eszközei

A régi halászszerszámok és a halászati módok a megváltozott vízrajzi, műszaki és társadalmi viszonyok hatására megváltoztak, illetve kikoptak. A gyári fonalak és hálók elterjedése előtt ezeket maguk a halászok állították elő. A hálókészítés módját a kiállításunkon bemutatott fényképpel és eszközökkel szemléltetjük. A kender fonása és a hálókötés asszonyok és lányok téli foglalkozását képezte. A hálócérna készítésének kelléke volt a kallantyú és a gombolyító. A két szál összesodrására, „viszálásra” a „viszálóorsó” szolgált. Hálókötőtűvel s a szem bőségét meghatározó deszka segítségével kötötték a hálót. Alakját szaporítással és fogyasztással alakíthatták ki. Az úgynevezett tükrőháló vagy „léhés” kötésére jóval nagyobb *tűt és deszkát* használtak. A megkötött hálót *állítótű* segítségével szerelték a megfelelő kötélzetre, inakra. A súlyozásra szolgáló ólomgolyók öntésére használták az *ólomöntőt*.

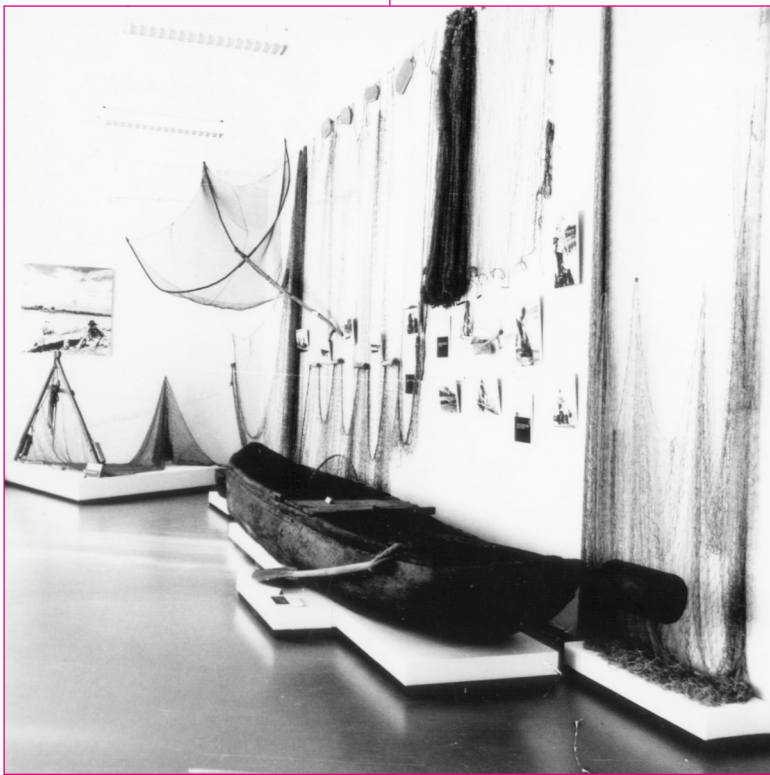
A halfogásnak egyik ősi formája a rekesztés volt. Mikor az ember látta, hogy a tavaszi árvíz megtölti a holtmedreket, majd elvonul, s a holtmederben bennrekedt halakat könnyen összefogdoshatja, maga is igyekezett mesterséges rekeszeket készíteni. A rekesztés egyszerűbb módja az volt, amikor a nádból vagy fűz vesszőből megfont falat a mederbe levert karókkal rögzítették.

Ecsedi István³ szerint a Középtisza vidékén a „vészt” vagy „lészt” csak áradáskor használták, s rendszeren vesszőből készítették.

A „lákot” két csónakról egy-egy halász kezelte. A 8-10 m hosszú, kb. 4 m mély, zsák alakú hálót két vasgolyó húzta a mélybe, száját közepén egyetlen ovális deszka, a „para” tartotta nyitva. A víz sodrával ereszkedve vontatták a „lákot”, s a háló rez-

dülésén érezték, ha abba nagyobb hal került. Ilyenkor gyors mozdulatokkal bezárták a száját, és kiemelték. Ma már nem használják.

A *tükrőháló* néhány évtizede terjedt el Zenta környékén. Falszerűen kifeszítve süllyesztik a vízbe, s csak másnap szedik fel, vagy ritkább esetben ladikról vontatják. A hálónak ütköző hal a vastagabb fonalból kötött, 15-20 centiméteres hálószelemen át-

3 Ecsedi István: Rekesztő halászat a Tiszán és az alföldi kisvizeken. Néprajzi Értesítő, Budapest, 1926. 61–75.

Tiszai halászat – a kiállítás részlete. Fotó: Stevan Kragujević, 1985.

nyomja a középső, aprószemű, vékony bőhálót, s ebben, mint egy zacskóban, fogva marad.

A víz alá süllyesztett tükrőhálók, fenékhorgok keresésére és felszedésére szolgál *a fentő*. Ezt a 4-5 ágú kőrisfa kampót téglával súlyozták, s hosszú, vékony kötéllel a fenéken vontatták.

Az első világháború végéig rendszeresen érkeztek Erdélyből a hatalmas tölgyfából vájt csóna-

kok, melyeket nálunk „*csónyiknak*” neveztek. Megfelelő gondozással 40-50 évig szolgáltak. Dohánylevél formájú evezővel hajtották. Munka közben egy speciális evezési módot alkalmaztak, a „sziklanyozást”.

A horgászatnál kedvelt kérészlárva-csalétek szedésére szolgált a *pumpa*. Hosszú nyelénél fogva többméteres vízbe is lenyomható, s a partszélből, meder-

ből így kiemelt iszapból válogatták ki a lárvát.

Esőben, viharban hajdan gyékényponyvát, utóbb sárgavászon ponyvát feszítettek a „csónyik” fölé, s ott húzódtak meg éjszákára is.

A tölgyfa csónakokat az 1920-as évektől a deszkából készült ladikok váltották fel, de felszerelésük, használati módjuk alig változott.

Halászat – a kiállítás részlete az 1989-es átrendezés után. Fotó: Gergely József, 2003.

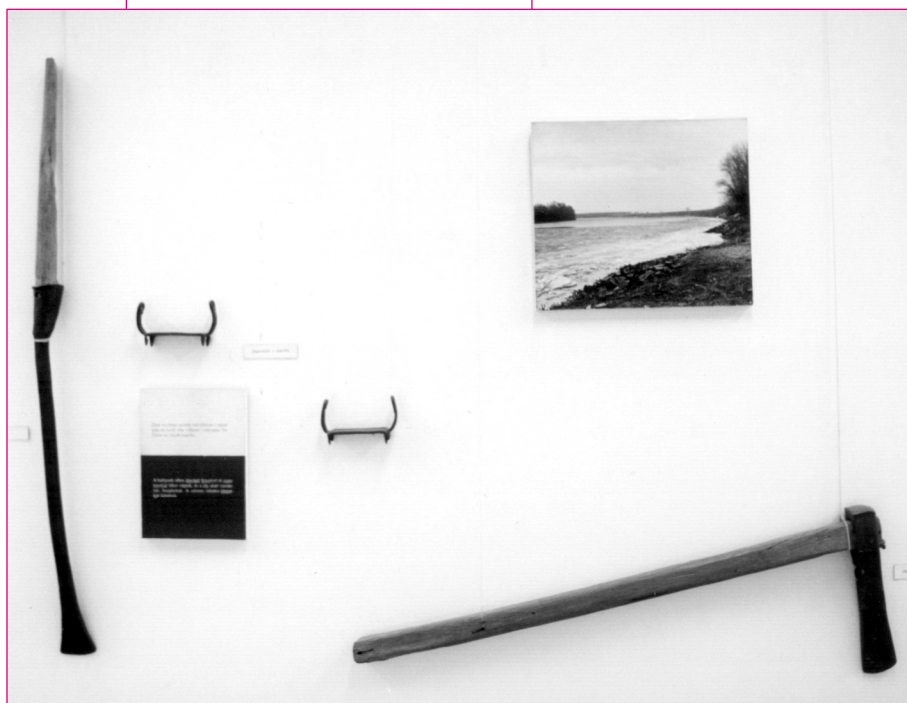
A kifogott halakat *bárkában* tárolták, amit a csónak vagy ladi után kötve vontattak. A Tisza legjellegzetesebb halászszer száma a különböző szembőségű hálósíkokból összeállított, nagyon öblös, zsákszerű háló, a „*pirity*” volt. Formára és használatra nagyon hasonlított a „*lákhoz*”, de ezt két csónakról két-két halász kezelte. Ma már ezt sem látjuk a Tiszán. A kiállításon látható egy „*villig*”, vagyis *merítőháló*, amely bokros part-

széleken apró csalihalak meregetésére szolgált. Az igazi villiget, a kanál alakú hálót a csónak orrára erősítették, s könyökszerűen hajló karjával billegve használták.

A kecének két típusa volt Zenta környékén. A *hosszúkece* inkább apró halak fogására szolgált, az öreg halászok kedvelték. A *kurtakece* inát lócsontokkal súlyozták, tükrös szerkezetű hálóból állt. Tuskós, akadós, hal-fészkes mederrészekben vontatták

csónakról. Szerencsés esetben hatalmas harcsákat fogtak vele. Zajlaskor több halász összefogott. Elöl kurtakecések haladtak szinte átfogva a Tiszát, mögöttük két-három pirityháló. A zajló jég által téli fészkekből felvert nagy harcsák ilyenkor kerültek hálóba.

Partszéleken szúrták le a *varsákat*. A szárnyasvarsák mérete a halászendő víz mélységétől függött. A tölcseírszerű vörsökön bejutva a hal visszafelé már nem tudott átjutni.

A téli halászat eszközei: gusztony, jégvágó fejsze, jégpatkók. 1952, Zenta.
E 1300. E 1301. E 2943. Fotó: Gergely József, 2003.

Ezen a vidéken a *bokorvarsa* a XX. század elején terjedt el. Ősszel, mikor megkezdődött az elvermelés, kövekkel súlyozva süllyesztették el. Az első karikájához, az abroncshoz ágakat is tűztek, hogy a hal búvóhelynek nézze. Ezzel is főleg harcsát fogtak.

A *taszítóháló* alkalmi halászok eszköze volt. Vízszélen vagy kanálisokban maguk előtt taszítva használták.

A *pendelyhálót* Zenta környékén inkább a hajósok alkalmaz-

ták. Erő, ügyesség kellett az elvetéséhez, hogy a háló szétterüljön. Felszedésekor összehúzódott, s a súlyos ólom szinte felkaparta a halakat.

A horgászatnak a Tiszán sokféle változata alakult ki. A vízjárásnak, évszaknak megfelelően alkalmazták hol az egyiket, hol a másikat. A tetőhorog zsinórja kb. 25-30 méter hosszú, és két *kabak* között feszült a víz színén. A „patonákon” csüngő kovácsolt harcsahorgokra kishalat

tettek csalinak. A *vágóhorog* egyik végét a parthoz kötötték egy rugalmas kőriskaróhoz, a másikat kővel súlyozva a mederbe vetették. A vágóhorog parti karójára néha *kolompot* is kötöttek, ha rángatta a hal, figyelmeztette a közelben tartózkodó halászt. A „szanica” kb. 2 m-es erős kőrisfa karó volt, amelyet meredek partba szúrva a víz színére csüngő erős horoggal láttak el. Eleven kishallal csalították harcsafogásra.

A hálókötés eszközei. Kiállításrészlet.
Fotó: Gergely József, 2003.

Csónak kecével, a vízben látszanak a haltartó bárkák.
Zenta. VMf. 104. Fotó: Pethő István, 1953.

Az erős, nagy kovácsoltvas-horgokat nevezték „manyuros” horognak, mert a télen át fogott és bárkában gyűjtött kis menyhalakkal csalizták a harcsa tavaszi horgászatakor.

Nyáron, július-augusztusban volt a „puttyogtatás” ideje. Erősen súlyozott, vastag „islikre” kötötték a harcsahorgot, többnyire lóbogárral csalizva. Az „isliket” a „puttyogtatóra” hurkolták, egy szépen kidolgozott, ovális talpú farudacskára, s ezzel ütögették a vizet. Az így keltett kü-

lönös hang felkeltette a harcsa figyelmét, és rákapott a horogra. A „puttyogtatás” kizárólag harcsafogásra használható. A Volgától a Dunáig csak ott találjuk meg a *puttyogtatót*, ahol nagy harcsák is élnek.

Nagy harcsák kiemelésére másfajta vágóhorgot használtak – egy nyeles fogantyús, nagy horgot, amit a harcsa testébe akasztottak, hogy a ladikba emelhessék.

A *fenékhorgot* főleg kecsege, márna és ponty fogására használ-

ták. 50-100 vagy több száz méter hosszú zsinórra voltak felkötve a kisebb-nagyobb méretű „kukachorgok”. Ezek csalizására használták a már említett kérészlárákat, melyeket *kukacosdobozban* tartottak. A fenékhorgot kövekkel súlyozva a ládába fejtették, majd behasított vesszőre, „cserepcsíkre” aggatták. Így szárították, illetve tárolták. Felszedéskor használták a „*merítőszákot*” is a hal kiemelésére.

Horgászatnál, kecézésnél – különösen régente – a kifogott

Pendelyháló használata. Óbecse.
VMf. 499. Fotó: Katona Pál, 1954.

Kérészlárva szedése pumpával. Adorján.
Fotó: Katona Pál, 1954.

halat nem tették mindjárt bárkába, hanem „ihanyra” fűzték. Az *ihanytűvel* – „tűzsérrel” a hal szájának lágy részén átfűzték az ihanyt, s a felfűzött halakat a lakdik mögött vontatták.

Majd száz esztendeje tiltott szerszám a *szigony*. A hatalmas kovácsoltvas kétágú szigonyokkal vaktában szurkáltak a vízbe, vagy a látott hal testébe döfték, hajították. Főleg ívó halakra használták, csúnyán roncsolt, és ezért tiltották be a XIX. század végén. Pótlására rugalmas vil-

lakkal, csíptetővel, *halollóval* kísérleteztek. Használatuk nehézkes volt, különösebben nem terjedt el.

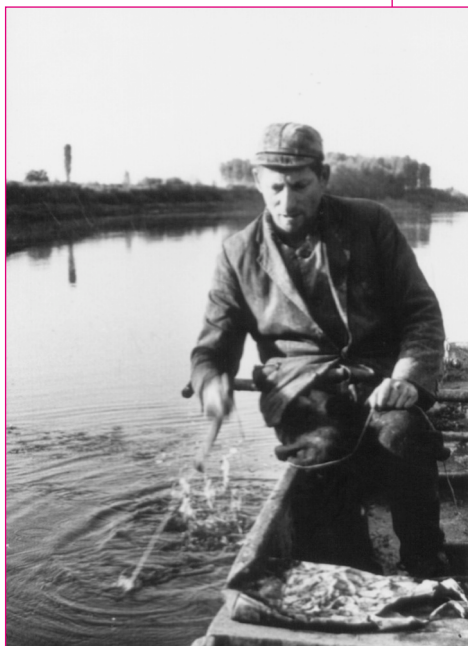
Szélvizekben dolgoztak a *tapogatóval*. A leborított halat kézzel szedték ki. Mélyebb vizekre tükörhálóval, azaz „reginával” bevont tapogatót használtak, ezt csónakról is lenyomhatták, mert a hal a tükörhálóban fennakadt.

Telente léken át horgásztak, varsáztak, vagy jégvágással foglalkoztak. A jégen való járás megkönnyítette a csizma sarka

elé kötött *jégpatkó*. A gumicsizma megjelenése kiszorította a jégpatkó használatát.

A jégvágásra a hosszúnyakú *jégvágó fejszét*, vastagabb jéghez a jégvágó vasat, a „*gusztonyt*” használták. A halásznak kiegészítő keresetet jelentett a nádvágás, de az elhasznált kaszákból készített nádvágót varsahelyek tisztítására is használták.

A halászmesterség nem jelentett könnyű életet. Elviselni az időjárás viszontagságait, a jéghideg vizet, a testre fagyott ruhát,

Csábi József halász „puttyogtat”. Zenta.
Fotó: Tripolsky Géza, 1973

Tapogató. 1938. Zenta.
Fűr István tulajdona volt.
E 513. Fotó: Gergely József, 2003.

az órák hosszáig tartó evezést, éjszakázást, koplalást, rendszertelen táplálkozást, az eredmény bizonytalanságát. Néhány rossz haljárású esztendő még a jómódú halászokat is koldusbotra juttathatta. A fiatalabb generáció már más igényekkel kezdi az életet, biztosabb kenyérre, kényelmesebb munkakörülményekre vágyik, s ha megmozdul benne

ősei halászvére, szabadidejét fordítja horgászatra.

Zentán 1947-ben a Halász Szövetkezet teljes tagságát 57 ember képezte, közülük a legismertebbek voltak a Balogh, Ferenczy, Kővágó, Kincses, Petrovics, Fazekas, Újvári, Selmeczki, Tripolszki és Csábi családok tagjai.

1978-tól rohamosan pusztul a halállomány, a régi halászok elhalálózásával a 80-as évek közepe táján megszűnik a hagyományos halászat a Tiszán. Két idős halászt én is felkerestem a kilencvenes években: Petrovics Illést (1993-ban hunyt el) és Csábi Józsefet (1999-ig élt), rájuk a megörökített pillanatfelvételekről is emlékezünk.

Varsák szárítása. Zenta. Fotó: Stevan Kragujević, 1972.